

Žarko Petan

PO OČETOVIH STOPINJAH

(Odlomek iz romana)

Bilo je kot v filmski romanci. Fräulein Trude je v Cafè Fabris, ki ima od vseh podobnih tržaških lokalov še dandanes največ dunajskega šarma, padla očetu okrog vratu in se ga tesno oklenila. Vmes pa je zanosno ščebetala kot kakšna zaljubljena najstnica, »Lieber Joseph ... lieber Joseph ...« Ta osebnica je bila vse prej kot rosno mlado dekle. Res pa je bila še samska, zato je vsakogar, ki jo je pomotoma oslovil s »Frau Trude«, brž popravila, »Pardon, Fräulein Trude.«

Z očetom sta se bežno poznala iz predvojnega Maribora, občasno je zahajala v kavarno Astoria. Fräulein Trude je po nemški okupaciji štajerske prestolnice spremenila poklic. Kot nemčurka in članica Kulturbunda je službo poštne uradnice obesila na klin in postala uslužbenka Gestapa, za katerega je delal njen zdaj že bivši zaročenec Hans. Ko je Italija kapitulirala, je Nemčija ustanovila novo nemško provinco na severu Italije, »Adriatisches Küstenland«, ki je obsegala ozemlje okrog Trsta in Istro. Novopečeno gestapovko so premestili na komando Gestapa v Trstu, ker je dobro govorila slovensko in srbohrvatsko. Nemci so z zamudo spoznali, da njihovo agresivno ponemčevanje Slovencev na Štajerskem in Gorenjskem ni obrodilo pričakovanega uspeha, zato so se vladanja na narodnostno mešanem področju lotili bolj zvito. Slovenščina in hrvaščina sta ob nemščini in italijanščini postali celo uradna jezika.

Tudi komandant Gestapa v Trstu, Herr Globotschnigg, je menda razumel slovensko. A to ga ni prav nič oviralo, da ne bi zapiral Slovencev in jih pošiljal v edino nemško uničevalno taborišče v Italiji, v Rižarno.

Ampak naj bo že kakorkoli, Fräulein Trude se je nepričakovanega snidenja z očetom iskreno razveselila. Njeno nenavadno obnašanje se da razložiti še z nekimi okoliščinami. Nemci so se ob koncu leta 1944 umikali na vseh frontah. Tudi najbolj zagrizeni nacisti so že spoznali, da je zanje vojna dokončno izgubljena, da jih nobeno čudežno orožje ne more več rešiti. Fräulein Trude je svojo veliko žalost utapljala v pijači. Tudi tistega dne je v Cafè Fabris spila nekaj dvojnih konjakov.

Oče je bil zbežan, ni vedel, kako bi se izvil iz njenega nasilnega objema. Redki gostje so osuplo opazovali ta spotakljivi prizor. Prekleta babnica, si je mislil sam pri sebi, še kompromitirala me bo, politično seveda. Že po tem, kako je neokusno napravljena – oblečena je bila v nekakšen dirndl, vsakdo lahko ugane, da je Nemka.

Končno se je Fräulein očeta vendarle usmilila. Posadila ga je na prosti stol ob mizici, za katero je sedela že ves dopoldan.

»Dragi Joseph, nisem vedela, da si v Trstu ... Kako ti kaj gre? Dobro seveda, ti si se vedno znašel ... Slišala sem govorice, da si takrat leta 1941 pobegnil iz Maribora v Ljubljano, ker so ti Nemci zaplenili kavarno in zapečatili stanovanje ... Seveda sem se pri odgovornih zavzela zate, pa nič ni pomagalo. Saj veš, da so bili sezname ljudi, ki so jih določili za izselitev, potrjeni na najvišji inštanci v Berlinu ... Res sem vesela, da sva se srečala ...«

Fräulein Trude očeta ni izpustila iz krempljev. Vztrajala je, da ga bo s svojim »topolinom« zapeljala domov, čeprav je bila že dodobra okajena.

Poslej je občasno prihajala k nam na obiske, mamu je spravljala v obup. »Ta ženska nas bo pokopala, zagotova ima nalogo, naj te spravi v zapor ali celo v taborišče. Boš videl, oče, kar naprej politizira, jezi se na Nemce, vleče te za jezik, ti pa ji nasedaš.« Oče je samo skomignil z rameni in se opravičeval, češ da je ne more kar pred vrata postaviti.

Fräulein Trude je prihajala nenajavljena. Prinašala je darila, kavo za očeta, parfume za mamu, pijačo zase. Bila je nadvse vsiljiva, sploh se ni zmenila za mamine prošnje, naj si ne dela nepotrebnih stroškov z darili, ki jih je mama po njenem odhodu zmetala proč.

Njeno nakladanje je bilo spričo tega, da je bila uradnica na komandi Gestapa prav nenavadno. Ven in ven je zmerjala Adolfa Hitlerja, češ da je ta »frdamani malar«, ki se spozna na vojaško strategijo kot zajec na boben, zafural nemško zmago. Norčevala se je iz novih nemških orožij, V1 in V2, ki ju je nemška propaganda in tisti pohabljeni Goebbels razglaševal za čudežni, od Boga poslani blagoslov, ki bo preobrnil potek vojne ... Oče se ji ni upal ugovarjati, pritrjevati pa tudi ne, da ga ne bi ovadila Gestapu. Morda je babnica, kot meni mama, res provokatorka ...

Tako je bil očetov pogovor s Fräulein Trude pravzaprav en sam dolgovezen monolog, kar njegove sogovornice sploh ni motilo, saj je bila vedno malce pod paro, pa tudi sicer ni bila povsem prisebna. Ob koncu monologa se je obvezno zjokala nad nesrečno nemško in seveda tudi nad svojo zlo usodo. »Nemčija bo šla definitivno po gobe, nihče je ne more rešiti, pa tudi mene bodo obesili boljševiki na prvi kandelaber, o tem ne more biti nobenega dvoma, čeprav sem se pošteno zavzemala za novi red v Evropi, ki ga je razglašal Hitler«, je resignirano končala svoj turobni samogovor.

Nekaj mesecev po koncu vojne je oče izvedel, da je Fräulein Trude naredila samomor, ustrelila se je. Pred tem je baje svojemu šefu, Herr Globotschniggu, ovadila samo sebe, češ da je sramotno izdala tretji nemški rajh, svojo domovino, da je klevetala in sramotila Führerja in druge nacistične veljake, da je napovedala nemški poraz in tako sejala malodušje med ljudi, namesto da bi jih spodbujala in jim vlivala upanje na končno zmago nove Evrope. Herr Globotschnigg je ni niti poslušal, imel je sam s seboj na kupe težav, načrtoval je pobeg v Nemčijo, na Bavarsko, kjer naj bi nacisti v orlovem gnezdu organizirali upor brez upa zmage. Čez nekaj dni so ga nekje v Avstriji ubili vojaki ameriške patrolje.

Fräulein Trude se je v duševni zmedenosti zaklenila v svoje stanovanje. Prestrašena in zbegana je čakala na prihod gestapovcev, da bi jo odpeljali v Rižarno ali v Dachau. Ko je spoznala, da je celo Gestapo pozabil nanjo, je sklenila kot disciplinirana nacistična vojakinja eksemplarično kaznovati samo sebe. Ubila se bo. Ko je pritisnila na petelina pištole, se ji je roka, nevajena streljanja, zatresla, krogla je zgrešila srce, pač pa je raztrgala vratno arterijo. Izkrvavela je, ker nihče ni vedel, da je v stanovanju, sploh je niso pogrešali. V Trstu ni imela ne sorodnikov ne prijateljev. Morda je v trenutku, ko je že izgubljala zavest, pomislila na mojega očeta, s katerim sta se le bežno poznala in nista imela prav nič skupnega: oče je bil iz Maribora, Fräulein Trude pa iz Marburga.

»Bliža se konec sveta ... Antikrist je med nami ... Njegov prihod so napovedali starodavni preroki ... Bliža se konec sveta ... Pokesajte se, dokler je še čas ...« Tako je govoril stric Evstahij, ko se je v začetku tridesetih let vrnil iz ruskega ujetništva domov. Več kot štirinajst let mu sovjetska oblast ni hotela dati potnega lista. Po večkratnem posredovanju mednarodnega Rdečega križa, ki se je zavzemal za bivše vojne ujetnike, so ga slednjič vendarle reparirali.

Naj smo ga karkoli vprašali o boljševiški revoluciji, o lakoti, o umoru ruskega carja in njegove družine, o nasilni kolektivizaciji kmečkega prebivalstva, o taboriščih, o preganjanju ljudi, vedno se je izognil neposrednemu odgovoru. Po njegovem je bil za vse gorje v Rusiji kriv Antikrist, enkrat je bil to Lenin, nato Stalin, pa Vrangel, Kolčakov ali Rasputin ... Našteval je nezna- na, čudna imena, ki so se nam zdela izmišljena.

Oktobrska revolucija je strica Evstahija povsem iztirila. V kolikor toliko normalnem svetu, v katerega se je vrnil po dolgi odsotnosti, se ni znašel. Ljudje ga niso razumeli, pa tudi on ni razumel njih, kot bi govorili različne jezike.

Do začetka druge svetovne vojne se je s skromnim uspehom poskusil v številnih poklicih. V nobenem ni zdržal dlje časa. Bil je trgovski potnik, priložnostni prodajalec, mešetar, občinski pisar, pretežno pa brezposeln. Nekaj

mesecev preden so Nemci, Italijani, Madžari in Bolgari zahrbtno napadli Jugoslavijo, se je preselil v Bosno, v manjši kraj nedaleč od Bugojna. Prišel je z dežja pod kap.

Priložnostni znanec, ki se je iz Zagreba vrnil na svojo domačijo, je stricu natvezil, da je kmetovanje v negotovih časih najzanesljivejši poklic, saj bodo ljudje vedno jedli in hrana bo imela svojo ceno, pa naj pride že karkoli. Vse svoje prihranke – teh ni bilo veliko – je Evstahij vložil v kmetijo svojega znanca, v zameno si je zagotovil v njegovi hiši kot do smrti. Bil je tujec med tujci, na tuji zemlji, v tuji hiši, ampak to ga ni pretirano motilo, saj je vse svoje življenje prebil osamljen na robu družbe, ki mu ni bila naklonjena. Kot preužitkar ni imel sprotnih skrbi s preživetjem, pa tudi družina njegovega znanca je z njim ravnala spoštljivo, vzeli so ga za svojega.

Verjetno bi se mu tam v Bosni, Bogu za hrbtom, življenje izteklo brez hudih pretresov, če ne bi bilo prišlo do vojne, ki je marsikomu prekrizala načrte in čez noč spremenila življenje. Prav Bosna, ki je že od nekdaj veljala za nemirno deželo, je bila zavoljo širnih gozdov in težko prehodnih planin štiri leta prizorišče najhujših bojov. Vojskovali so se vsi proti vsem, brez milosti, zagrizeno in kruto. Ljudje imajo na srečo kratek spomin. Ko se je več kot petdeset let pozneje Bosna spet znašla v vojni vihri, je ves svet osupnil. Ljudje so bili presunjeni nad krutostjo, s katero so se spopadali Hrvati, Muslimani in Srbi. Zgražali so se zavoljo množičnih posilstev, etničnega čiščenja, uničevalnih taborišč, mučenja, popolnega razčlovečenja nosilcev tega gorja. Vse to se je godilo že med drugo svetovno vojno prav tako v Bosni, tako rekoč v istih vaseh in mestih, le da so celo domačini, zlasti mlajši, na to pozabili. V neposredni bližini vasi, v kateri je živel Evstahij s svojo novo družino, so se partizani borili proti Nemcem, ustašem, hrvaškimi domobranom, Italijanom, četnikom in muslimanskim odredom. Slednji so se nekaj časa z ramo ob rami z občasnimi zavezniki borili proti vsem, ki so ogrožali njihove vasi. Brez predsodkov so se bratili z vsemi, ki so jim bili voljni pomagati. Italijani so bežali pred vsemi, zlasti pred Nemci, ko je Italija leta 1943 kapitulirala. Najbolj zagrizeno so se spopadali partizani s četniki oziroma četniki s partizani, pa čeprav je šlo največkrat za sosede. Štiri leta je bila Bosna prizorišče nepopisne zmešnjave. Četniki popa Djujića niso zaupali četnikom Koste Pečanca, ki so prišli iz Srbije, tako kot nedičevci, srbska kvizlinška vojska. Bersaglieri so sovražili črne srajce, ki so se pajdašili z ustaši.

Sredi te vsesplošne morije je Evstahij začuda ostal popolnoma ravnodušen. Zdelo se mu je, da je revolucija, pred katero je bil pobegnil iz Rusije, prišla za njim v Bosno. Vas, v kateri je živel, je bila tik ob strateško pomembni cesti. Zato je skoraj vsak mesec zamenjala gospodarje. Ko so jo proti koncu vojne zasedli vlasovci in kozaki, ki so se borili na nemški strani, je bil Evstahij sprva nekoliko zmeden. Ker so govorili rusko, je menil, da se je na

čuden način spet znašel v sovjetski Rusiji in da so beli premagali rdeče. Že naslednji teden pa so prihrumeli v vas vojščaki z rdečimi zvezdami na kapah in pognali bele v beg. Tudi rdeče je nagovoril v ruščini, a ga niso razumeli, bili so prepričani, da se mu je od hudega zmešalo. Za Evstahija je bil vsak vojak z rdečo zvezdo boljševik, četudi je govoril srbohrvaško, in nihče ga ni mogel prepričati, da tudi Srbi n Hrvati nosijo rdeče zvezde s srpom in kladi-vom.

Vsi prišleki brez izjeme, rdeči, beli ali marogasti, v zelenih, črnih ali rjavih uniformah, s kapami, titovkami, čeladami ali fesi, so pobijali in požigali. Streljali so, metali bombe, zabadali nože, rezali vratove, izkopavali oči, metali žive ljudi v ogenj, posiljevali, umiralo se je na tisoč najgroznejših načinov, hitro in počasi. Človeško življenje ni bilo vredno niti piškavega boba. Evstahij je bil čedalje bolj prepričan, da je sodni dan blizu.

Kot v davnih časih turških vpadov so opazovalci na cerkvenih zvonikih, minaretih ali visokih drevesih obveščali sovaščane o gibanju sovražne vojske. S prepoznavanjem niso imeli težav, vsak človek s puško, brzostrelko, mitraljezom, bombo ali bajonetom je bil sovražnik. Prijatelji so bili neoboroženi. Brž ko so opazovalci sporočili, da se bližajo oboroženi ljudje, so se vsi vaščani umaknili s svojih domačij in njiv v gozd. Tudi novi sorodniki Evstahija so bežali s kmetije. Sprva je z njimi bežal tudi stric, ko pa ga je bolezen priklenila na posteljo, je ostajal v hiši. Za vsak primer so puščali vrata v hišo na stežaj odprta, da jih nasilni obiskovalci ne bi razbili. Tako so skozi kuhinjo, v kateri je ležal bolnik, po naključnem vrstnem redu korakale trume esesovcev, partizanov, četnikov, ustašev, domobranov, kozakov, bersaljerov, muslimanskih vojščakov ... Evstahij je najbrž samo zato ostal živ, ker se ni skril. Vse člane njegove nove družine so v gozdu odkrili četniki in jih pobili, čeprav so bili Srbi. Stric se je z esesovci pogovarjal v avstrijski nemščini, z bersaljeri v primorski italijanščini, z vlasovci in kozaki v ruščini, s četniki v slovenski srbščini, z ustaši v slovenski hrvaščini, samo v slovenščini se ni imel s kom pogovarjati. Slovenci so se med seboj pobijali doma v Sloveniji.

Nekoč se je ob njegovem ležišču znašel italijanski častnik, ki je prebe-gnil k partizanom. Bil je iz Gorice, ki je samo deset kilometrov oddaljena od Sela v Vipavski dolini, rojstne vasi strica Evstahija. Bil je tako vesel, da je srečal rojaka, da mu je pustil vso hrano, ki jo je nosil s seboj. Vedel je natan-ko, kje je stričeva vas, ki so jo Italijani preimenovali v Sela del bivio. Na žalost Goričan ni znal slovensko, kar mu je Evstahij zelo zameril.

In tako je stric živ in bolan dočakal konec vojne, ki so mu nekateri rekli osvoboditev, kar se je kmalu izkazalo za napako. Naj bo že tako ali drugače, zmagali so vojaki z rdečo zvezdo, ki niso govorili po rusko, kar pa strica sploh ni presenetilo, saj zmagajo vedno nepravilno, pa naj so beli ali rdeči. Si-

cer pa tudi premaganci, tisti brez zvezde, niso bili pravi. V vojni se vsi prelevijo v Antikriste, je modroval stric Evstahij.

Stric je spokojno umrl, z bogom in Bogom, in sicer nekaj dni po koncu vojne, ali če hočete po osvoboditvi. Pred smrtjo se je neznansko dolgočasil, ni trpel, pa tudi strah ga ni bilo, samo dolgčas je pasel. V vojni je bilo kratkočasno in vznemirljivo, vedno je prišel mimo njegovega ležišča kakšen soldat, željan prijazne besede v materinščini. V miru nihče nima časa, vsi samo načrtujejo, bezljajo, gruntajo, garajo, gradijo, nihče se ne pogovarja tjavdan. V vojni je življenje pestrejšo, razgibanejšo, čeprav včasih neznosno hrupno.

Evstahij je preminil neke noči, ko je skozi okno pihljala sveža pomladanska sapica, vonjalo je po majnicah. Kar zdrsil je čez rob sveta v onstranstvo, pravzaprav v brezmejno globel. Ni verjel ne v paradiž ne v pekel – pekel je dodobra spoznal, paradiž pa je bil zanj le izmišljija. Smrt si je zamišljal kot veliko črno luknjo brez dna in brez robov, kjer ni ne belih ne rdečih in ne marogastih, je samo gosta, smolasta tema.